

Gellért püspök csillagászati nézetei

Egy bencés szerzetes 1010 körül Pulába, Isztriára menekül az itáliai belviszályok elől. Valamikor 1015 körül jeruzsálemi zarándoklatra szánja el magát, de István király Magyarországon marasztalja. Nyolc év királyi szolgálat után Gerardo – Gellért – bakkonyi remeteségbe vonul, ahonnan 1030-ban tér vissza. Ekkor alapítja meg Szent István a marosi egyházmegyét, ennek feje haláláig Gellért lesz. István halála után nyíltan szembefordul a velencei viszályokból már ismerős Orseolo Péter, majd különösen Aba Sámuel országlásával, akinek szokásos húsvéti újrakoronázását 1042-ben a szószékről látványosan megtagadja. A király nem mer Gellértra kezét emelni. Később Gellért a Vazul-fiak uralkodását támogató felkelést szervez – a seregből induló pogánylázadás viszont az egyház ellen fordítja Vata embereit, akik a püspöki kart 1046. augusztus 29-én lemészárolják. Gellért püspököt halála percétől szentként tisztelte a nép, míg 1083-ban pápai kanonizációja is elkövetkezett, Szent István és Imre főlemelésével egyidejűleg.

Nagyjából ennyi derül ki a történelemkönyvekből Szent Gellért életéről. Töredékesen fennmaradt legendája írja, hogy messze földön híres szónok volt – a legenda nem véletlenül említi a húsvéti szónoklaton kívül a diósi prédikációt, melyben a püspökök mártírhalálát jósolta meg. Tudjuk, hogy sok könyvet írt, ezek közül azonban csak a „Deliberatio, Elmélkedés a három fiú himnuszáról” című nagyívű munka maradt fent 11. század végi másolatban – a nevéen kívül a szöveg maga is minden kétséget kizáróan azonosítja a szerzőt. Szinte biztos, hogy 1042 nyarán, rekkenő forráságban, valahol a Dél-Alföld szívében keletkezett e könyv, olaszos helyesírású latin nyelven.

A Deliberatio nyolc könyvből áll, melyek tárgya a Dániel 3,58-65 egy-egy verse fölötti szabad elmélkedés. A terjedelmes mű megismertet minket a szerző világnézetével, teológiai fölfogásával. És még valamiről meggyőződhetünk, szinte oldalanként: arról, hogy Gellért püspök mennyire szerette a csillagászatot, magát a Napot, a Holdat, a csillagos eget. Most ezekből a részekből válogatunk, abban a reményben, hogy az Árpád-kor csillagászati nézeteinek színvonaláról is képet kapunk. Az idézeteket és ezek helyét a Scriptum Kiadó (Szeged, 1999) Deliberatio-kiadása szerint idézzük.

Az egyház és a tudomány viszályáról divatos volt írni a borús 20. században. Nos, Gellért úgy látja, a természettudomány művelése nemhogy gátolja, kifejezetten segíti az Egyház működését! Aki tehát teremtőjét bármi tudatlanságtól gátolva nem tudja vagy nem képes megismerni, nézzen az égre és belőle tanulja meg, hogy milyen nagy, milyen erős és milyen rettenetes az, aki ezt a semmiből megteremtette. (...) Azt akarta, hogy mindenki a lehető legbölcsebb legyen a jó és csodálatos tudományban (VI. 80,2). Álláspontjához híven teológiai érveit nagyon gyakran további természet-tudományos párhuzamokkal illusztrálja.

A II. 20 helyen olvassuk, hogy az ég szónak több jelentése van. Az eget a Szentírásban firmamentumnak is nevezik azért, mert a csillagok pályái és bizonyos meghatározott törvények rögzítik. Olykor azonban az ég szót levegő értelemben használjuk, ahol a felhők, viharok és ciklonok keletkeznek. Az ég madarai kifejezést is használjuk, pedig a madarak a levegőben repülnek. Gellért szerint az első meghatározás a helyes, de a második szóhasználat sem helytelen, ha nem a természettudomány, hanem a jelképek nevének akarunk szólni.

A III. Könyv 31 foglalkozik azzal az ellentmondással, hogy Isten később teremtette a világító testeket és az időmérő égitesteket, mint a fényt vagy az időt. Fölveti továbbá, hogy a felső és alsó vizeket az eretnekek szerint nem teremthette Isten, mert azok már kezdetben voltak (1 Móz 1,1). E kérdést haszontalannak titulálja, az ellentmondásokat Sirák fia 18,1 idézetével oldja meg: Aki örökké uralkodik, egyszerre teremtett mindent. Alább kifejti, hogy jelképes szóhasználatnál olykor az apostolokat nevezzük egeknek, az ég feletti vizek a szilárd lelkeket, az ég alatti vizek a bukott lelkeket szimbolizálják. (Az ég alatti-feletti vizekről bővebben I. pl. Ponori Thewrewk Aurél Csillagok a Bibliában c. könyvét.)

Tudja, hogy a Nap nagyobb a Földnél. A VI. 84. szerint: A halandók törekeny és nyomorúságos természete parancsol a Napnak, amely megáll az ember parancsára, holott nagyobb az egész Földnél, bevilágítja a keleti és nyugati világot, és nagyságát Istenen kívül senki sem képes fölmérni. Máshol egész prófétikus kijelentést olvasunk (V. 58): Azt mondják, hogy a Nap a föld alatt ismeretlen utakon halad. Mi más ez jelképesen, mint annak bemutatása, hogy a földkerekség (orbis terra) ismeretlen, soha nem hallott népeihez elküldetett az apostoli prédikáció ragyogása? Vagyis a Föld egyrészt gömbölyű (ezt egyébként evidenciának veszi, máshol sem sokat magyarázza), másrészt az általunk be nem látott oldalon bizonyára élnek ismeretlen népek, akiknek akkor van nappal, amikor nálunk éjszaka van. Különös látomás 450 évvel Amerika fölfedezése előtt!

Allegóriában magyarázza a csillagok természetét a VI. könyv 74. oldala. Úgy tudja, hogy a csillagok a Naptól kapják fényüket, s a Nap is mástól, az örök fényességtől, Istentől nyeri fényét. A csillagok különb-különb távolságra vannak a Földtől; nevük háromféle: a stella magányos, a sidera több csillagból áll, mint például a Hyadok és a Pleiadok, az astra a nagy csillagok együttese, pl. Orion, Bootes. Vannak továbbá szabálytalanul mozgó, vagy visszafelé haladó csillagok is, ezekre a fentiek szintűgy állnak. Később (VI. 76–77.) a csillagképek pogány neve ellen fakad ki, melyeket rászédetve és babonába süllyedve és az ördög tanításába bonyolódva neveztek el: Jupiter, Saturnus, Mars, Venus és Mercurius csillagoknak; s az égre helyezték Andromedát, ennek hitvesét, Erichthonius kocsist, Callistót, és Licaon fejedelem leányát, amelyet Nagy Medvének szoktak nevezni, a Lantot és Kentaurt, Aesculapius és Achilles nevelőjét. E csillagképek imádoiról azt tartja, hogy ők az egyszarvúak, bivalyok és orrszarvúak módjára élnek. (További állatokat lásd még: VI. 77).

Úgy tudja, a Plejádok 6 csillagból áll, s a hetedik sohasem látszik. (VI. könyv 85–86.) Ezt a Jelenések Könyve alapján magyarázza, szerinte akkor fog a hetedik csillag fölragyogni, ha eljön az Isten országa. Különös, hogy Gellért nem látta soha a hetedik csillagot – pedig bizonyára gyakran föl nézett az égre – írja, hogy a Bootes és az Orion alakja tényleg emberhez hasonló, ismeri az égi mozgásokat, a csillagképek kölcsönös helyzetét stb. Bizonyára látta a Plejádokat is. Sosem látta volna a hetedik csillagot? Vagy látta, és mégis csak hatról értesít? Elve szerint, hogy lélekkel és nem testtel kell

értelmezni a körülöttünk lévő világot, lehetséges, hogy egyszerűen nem hitte el, hogy hét csillagot lát olykor, ha olvasmányai ezt ékesen cáfolták.

A holdfogyatkozás pontos magyarázatát is ismeri (V. 62). Akkor van holdfogyatkozás, valahányszor a Hold belefut a Föld árnyékába. Ugyanis, mint erre kiskorodtól fogva bölcsen oktattak, úgy tartják, nincs saját fénye, ezért elfogy, ha közé és a Nap közé beékelődik a Föld árnyéka. E képet üdvtörténeti szimbólumként fejleszti a későbbiekben, mi szerint valahányszor világi dolgokba bonyolódunk, a Föld árnyéka elfogja előlünk az isteni fényességet. Itt szól a képmutatókról, különösen a gonosz, hatalmaskodó, kapzsi és kicsapongó papokról, kikről meséljen Germánia, de Pannónia se hallgasson, az ilyen föld szüli az eltávolodást a világosságtól.

Úgy gondolom, a Deliberatio alapján rámutathatunk egy a kolostorok csillagászatáról kialakult elképzelés téves, legalábbis nem általános voltára: már azon túl, hogy az itt leírt ismeretek: gömb alakú Föld, fogyatkozások magyarázata, geocentrikus, több-kevésbé ptolemaioszi világkép, természetesen hozzátartoztak a középkor ismereteihez. Szent Gellért értelmezésében a tudományt elsősorban elfogulatlan szellemmel kell művelni, s a vizsgálódás célja az, hogy a teremtett világ által annak teremtőjét ismerjük meg. A Deliberatio csillagászata nem azt mutatja, hogy a Biblia vagy a dogmák szellemét kívánna az egyház ráerőltetni a természettudományra. Épp fordítva látszik: a természettudomány eredményeit a világ megfigyelésével, és elsősorban szellemi megismerésével igyekszik fölfogni, minden dogmáktól szabadon. S hogy utána az ismereteket mi módon használja föl a hittételek illusztrálására, az már nem a tudós, hanem a prédikátor dolga.

SZABÓ M. GYULA

Gellért püspök 1042-ben írt műve egy 11. századvégi másolatban lapult. 1724-ben fedték fel újra, a latin kódexet a müncheni Staatsbibliothekben őrzik. 1790-ben latinul kinyomtatták. Magyarul csak részletei jelentek meg. A teljes latin és magyar szöveget 1999-ben adták ki Karácsonyi Béla és Szegfű László fordításában „Elmélkedés. Gellért, a marosi egyház püspöke a három fiú himnuszáról” címmel 765 oldalon. Az impozáns kötet megrendelhető 5500 Ft-ért az alábbi címen: Scriptum Kiadó, 6771 Szedg, Málva u. 34. tel: (62) 406-133, e-mail: info@scriptum.hu címen. (Ksz)

Múlt és jelen

Sokszor van úgy, hogy elmerengek régmúlt időkre gondolva, milyen volt az élet száz, kétszáz vagy még több évvel ezelőtt. Hogyan nézett ki a táj abban az időben, milyen emberek élhettek ott és mivel töltötték az idejüket. Mai, rohanó világunkkal ellentétben, tényleg nyugodtabbak voltak a napjaik? Jutott-e minderre idejük? Milyen gyakran kellett az órát lesni, hogy még elvégezhető-e az aznapra tervezett feladat, vagy – számomra irigyelt módon – csak úgy Pató Pál urasan „ej, ráérünk arra még”.

A napórák, bármely korban készültek is, az ilyen nyugodt, megfontolt időszakokra emlékeztetnek. A valódi helyi időt mutató napórák – a zónaidő bevezetése előtt (19. sz. vége) csak ilyenek készültek – mindenképp erről a nyugalomról mesélnek nekem.